

УДК 342.2.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.29>

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА СУБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ

Голуб В.К.,

*аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

адвокат

ORCID: 0009-0001-0327-992X

e-mail: Golubvk@ukr.net

Голуб В.К. Поняття, сутність та суб'єкти конституційного права на альтернативну (невійськову) службу.

У статті на основі аналізу низки наукових позицій та нормативної бази у сфері надання громадянину права на відмову від несення військової служби за переконаннями, розглянуті проблемні правові питання щодо поняття та сутності конституційного права людини та громадянина на альтернативну (невійськову) службу і кола суб'єктів його здійснення.

Право на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою розглядаються у міжнародному та національному законодавстві як основне право людини, джерелом якого є свобода думки, совісті і релігії. Воно надає будь-якій особі право на звільнення від обов'язкової військової служби, якщо вона не може бути узгоджена з релігією або переконаннями цієї особи. Таке право покликано сприяти реалізації громадянином свободи думки, совісті та свободи віросповідання. Під таким правом розуміється, як дозволене й гарантоване законами держави право громадян відповідно до своїх переконань і ставлення до релігії проходити замість військової служби цивільну службу, не пов'язану з носінням і застосуванням зброї.

Звернуто увагу, що право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою є гарантована законом можливість, яка спрямована на задоволення релігійних переконань громадянина. Тобто, право громадянина вірити, мислити і діяти згідно зі своєю релігією, мотивує його поведінку (почуття, емоції, волю), що ґрунтується на релігії, яка визначає його ставлення до відстоювання свого заперечення проходити військову службу з огляду на свої релігійні переконання та заміни такої на проходження цивільної служби, без забезпечення якої він буде позбавлений вільної можливості нормально існувати і розвиватися, за умови дотримання ним законності та правопорядку.

Акцентовано, що сутність конституційного права громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою полягає в можливості громадянина не з примусу, а відповідно до його переконань обирати невійськову службу. Це право безпосередньо пов'язане з реалізацією свободи думки, совісті та свободи віросповідання, які належать до основних свобод людини в демократичній державі. Юридичне значення права на заміну військової служби альтернативною службою з погляду реалізації свободи думки, свободи совісті та свободи віросповідання означає дозволене і гарантоване законами держави право громадян відповідно до своїх переконань і ставлення до релігії проходити замість військової служби цивільну службу, не пов'язану з носінням і застосуванням зброї.

За результатами проведеного дослідження зроблено висновок, що суб'єктом цього права є не будь яка особа, а саме громадянин призовного віку, який з огляду на свої переконання відмовляється від проходження військової служби.

Ключові слова: поняття права на заміну від виконання військової служби на альтернативну цивільну службу, сутність права на альтернативну (невійськову) службу, суб'єкти права на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою.

Holub V.K. Concept, essence and subjects of the constitutional right to alternative (non-military) service.

Based on the analysis of a number of scientific positions and the regulatory framework in the area of granting a citizen the right to conscientious objection to military service, the article examines the problematic legal issues relating to the concept and essence of the constitutional right of a person and a citizen to alternative (non-military) service and the range of subjects of its exercise.

The right to replace military service with alternative (non-military) service is considered in international and national legislation as a fundamental human right, the source of which is freedom of thought, conscience and religion. It provides any person with the right to be exempted from compulsory military service if it cannot be reconciled with the person's religion or beliefs. Such a right is intended to facilitate the exercise by a citizen of freedom of thought, conscience and freedom of religion. Such a right is understood as the right of citizens, permitted and guaranteed by the laws of the State, in accordance with their beliefs and attitude to religion, to perform civilian service not involving the carrying and use of weapons instead of military service.

The author emphasises that the right of citizens to replace military service with alternative (non-military) service is a possibility guaranteed by law and aimed at satisfying the religious beliefs of a citizen. That is, the right of a citizen to believe, think and act in accordance with his/her religion motivates his/her behaviour (feelings, emotions, will) based on religion, which determines his/her attitude to upholding his/her objection to military service on the basis of his/her religious beliefs and replacing it with civilian service, without which he/she will be deprived of the free opportunity to exist and develop normally, provided that he/she observes law and order.

It is emphasised that the essence of the constitutional right of citizens to replace military service with alternative (non-military) service is the ability of a citizen to choose non-military service not under duress, but in accordance with his/her beliefs. This right is directly related to the exercise of freedom of thought, conscience and religion, which are fundamental human freedoms in a democratic state. The legal significance of the right to replace military service with alternative service in terms of the exercise of freedom of thought, freedom of conscience and freedom of religion means the right of citizens, permitted and guaranteed by the laws of the State, in accordance with their beliefs and attitude to religion, to perform civilian service which does not involve carrying and using weapons instead of military service.

The study concludes that the subject of this right is not just any person, but a citizen of military age who, due to his or her beliefs, refuses to perform military service.

Key words: concept of the right to substitute military service for alternative civilian service, essence of the right to alternative (non-military) service, subjects of the right to substitute military service for alternative (non-military) service.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття значно розширився обсяг прав людини, який постійно наповнюється новим змістом і набуває більш вагомих механізмів захисту цих прав, зокрема й на національному рівні. Незважаючи на зміни, що відбулися, окремі права людини по-справді не отримують належної гарантії їх реалізації. Це стосується і права людини на заміну військової служби альтернативною, цивільною, у разі, якщо її переконанням чи віросповіданням суперечить несення військової служби.

Основною метою наукової статті є теоретичне обґрунтування проблемних правових питань щодо поняття, сутності та суб'єктів конституційного права людини та громадянина на альтернативну (невійськову) службу, а також розроблення відповідних пропозицій щодо їх вирішення.

Стан опрацювання проблематики. Нині в українському конституційному праві взагалі відсутні дисертаційні, та надто мало спеціальних досліджень присвячених праву людини, громадянина на альтернативну (невійськову) службу. Проте з окремими аспектами цієї проблематики можна ознайомитися у працях таких дослідників, як В. Бедя, Д. Белова, Ю. Битяк, В. Братковсько-го, Є. Григоренка, І. Митрофанова, Я. Фокіна, Є. Ярмола та ін.

Виклад основного матеріалу. Важливим джерелом міжнародного права, що визначає право особи на альтернативну цивільну службу, є ухвалена Комісією ООН з прав людини 8 березня 1989 року резолюція № 59 «Відмова від військової служби з міркувань сумління», в якій закріплено право кожної людини на відмову від військової служби з міркувань совісті, як законне здійснення права на свободу думки, совісті та релігії, що випливає зі статті 18 Загальної декларації прав лю-

дини, а також зі статті 18 Міжнародного пакту про громадянські права, Міжнародної декларації прав людини та декларації прав людини, а також зі статті 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [1].

Відповідно до резолюції під переконаннями совісті розуміють ширі моральні переконання, в основі яких можуть лежати релігійні або гуманістичні ідеї, переконання мають бути ширими. Критерії ширості чітко визначити неможливо, що створює певні труднощі при розв'язанні питання про заміну військової служби альтернативною цивільною службою. У зв'язку з цим проблема оцінки доводів молодих людей, які відмовляються від військової служби, доводять, що їхні переконання справді є серйозними, стійкими та обґрунтованими, має предметно-смысловий характер.

В основі такої відмови можуть лежати насамперед релігійні переконання, що суперечать як службі зі зброєю, так і взагалі застосуванню насильства в будь-якій формі. Але призовник може також дотримуватися й ідей гуманізму, і його позиція може повністю ґрунтуватися на принципі глибокого протесту проти вбивства людей за будь-яких обставин [1].

Комісія з прав людини ООН рекомендувала державам, у яких існує система обов'язкової військової повинності та де таких положень ще не прийнято, запровадити різноманітні альтернативні форми служби для осіб, які відмовляються від військової служби з міркувань совісті, які були б сумісними з міркуваннями совісті, які слугували б приводом для відмови, наголошуючи при цьому, що такі альтернативні форми служби мають у принципі мати невійськовий чи цивільний характер, відповідати суспільним інтересам та не повинні мати характер покарання. Комісія рекомендує не піддавати осіб, які відмовляються від військової служби, тюремному ув'язненню [1].

Таким чином, резолюція № 59 від 1989 року Комісії з прав людини ООН «Відмова від військової служби з міркувань совісті» є першим правовим документом міжнародного характеру, що регламентує питання, що розглядається. Згодом, на підставі її було ухвалено кілька резолюцій, присвячених проблемі відмови від військової служби [2].

Другу групу міжнародно-правових актів, що діють у цій сфері, становлять міжнародно-правові акти спеціального характеру, які визначають питання альтернативної цивільної служби. Ідея визнання державами права громадян на відмову від військової служби за переконаннями совісті виникла в 60-х роках у надрах пацифістського руху як виклик мілітаризму. У 1971 році Комісія ООН з прав людини виступила з ініціативою гармонізації встановлюваного державами військового обов'язку з міжнародно-правовими актами про права людини. Потім було ухвалено низку резолюцій Генеральної Асамблеї ООН з рекомендаціями державам розглянути питання про визнання прав громадян на відмову від військової служби за переконаннями совісті. Комісія 22 березня 1971 року звернулася до Генерального секретаря ООН з питанням представити їй інформацію про відмову від військової служби з міркувань сумління і запросити в держав дані щодо національного законодавства та практики, що стосуються відмови від військової служби з міркувань сумління та альтернативної громадянської служби. У 1989 році на Паризькій нараді Конференції з людського виміру це питання було запропоновано до розгляду на основі офіційних пропозицій держав - учасниць НБСЄ. У документі Копенгагенської наради закріплюється положення про необхідність визнання відмов від військової служби за переконаннями совісті (ст. 18) [3, с. 46].

У Резолюції Європейського парламенту від 2 травня 1993 р., чітко сформульовано, що «право на відмову від військової служби через переконання, як воно визначене в Резолюції 89/59 Комісії ООН з прав людини, повинно бути введене як основне людське право у законодавчі системи держав-членів» [4].

Також 18 січня 1994 р. Парламентська асамблея Ради Європи (надалі – ПАРЄ) ухвалила чергову Резолюцію з цього питання. У ній говориться, що право на відмову від військової служби за переконаннями є частиною поняття про право на свободу думки, совісті та віросповідання, як це визнається у статті 9 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. Крім того наголошено, що такою яка відмовляється від військової служби за переконаннями, слід вважати будь-яку людину, яка через свої глибокі переконання совісті відмовляється від виконання військової служби або будь-якої безпосередньої або непрямої участі у війнах або збройних конфліктах. Переконання може бути релігійного, етичного, морального, філософського, політичного або подібного характеру. Цим людям, незалежно від характеру переконань, держава повинна надати право відмовитися від носіння зброї або від участі у війнах чи збройних конфліктах. Це право слід поширювати і на осіб, які вже призвані на військову службу, а також на професійних

військовослужбовців, чиї свідомі переконання в бажанні відмовитися від служби в армії сформувалися після їхнього вступу до збройних сил [5].

У тій же Резолюції 1994 р. підкреслюється: «Право на відмову від військової служби є реальним правом людини, що визнається і Комісією ООН з прав людини в Резолюції 1989/59...» і стверджується: Європарламент «твердо дотримується тієї позиції, що право на відмову від військової служби за переконаннями нерозривно пов'язане з правами і основними свободами людини, яких Європейський Союз зобов'язується дотримуватися і тому Європейське Співтовариство несе відповідальність за удосконалення законодавства з цих питань» [5].

Не дивлячись на те, що міжнародних стандартів, які регулюють питання відмови від військової служби з міркувань совісті не існує, в більшості демократичних країн спостерігається чітка тенденція дозволяти людям, чиї моральні або релігійні переконання не дозволяють їм нести військову службу, проходити альтернативну (невійськову) службу [6; 7; 8].

Право на відмову від військової служби за переконаннями не є правом як таким, оскільки в міжнародних договорах Організації Об'єднаних Націй немає прямої згадки про це право, тобто права на проходження альтернативної служби, проте його зазвичай характеризують як похідне право - право, що випливає з тлумачення права на свободу думки, совісті та релігії [9, с. 7].

Право на проходження альтернативної служби відстоюється низкою міжнародних організацій, включаючи Комітет ООН з прав людини, Європейський суд з прав людини та ПАРЕ [10, с. 121].

Багато людей заявляють про своє право відмовитися від військової служби (з міркувань совісті) на тій підставі, що джерелом цього права є свободи, гарантовані статтею 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (надалі – МПГПП). У зв'язку з такими відмовами збільшується кількість держав, що звільняють за законом від обов'язкової військової служби громадян, які дійсно сповідують релігійні або інші переконання, що забороняють їм нести військову службу, та замінюють таку службу альтернативною національною службою [10, с. 49-50].

Вперше статтю 18 МПГПП Комітет з прав людини ООН застосував у справі «Юн та інші проти Республіки Корея» [11], де заявив, що право на відмову за переконаннями засноване на статті 18 і стосується всіх Держав-сторін Пакту. У справі «Чон та інші проти Республіки Корея» [12], Комітет підтвердив попередню позицію і дійшов висновку, що держава зобов'язана надавати ефективний засіб правового захисту. У справі «Чжон та інші проти Республіки Корея» [13], Комітет повторив попередні аргументи і додав, що «Право на відмову від військової служби за релігійними або іншими переконаннями є невіддільною частиною права на свободу думки, совісті і релігії. Воно надає будь-якій особі право на звільнення від обов'язкової військової служби, якщо вона не може бути узгоджена з релігією або переконаннями цієї особи».

Європейський суд вперше визнав право на відмову за переконаннями у 2011 році у справі «Баятян проти Вірменії» [14]. У цій справі (пункт 101 Рішення) Суд відступив від аргументації своїх попередніх рішень, з огляду на важливі зміни, що сталися як у внутрішніх правових системах держав-членів Ради Європи, так і на міжнародному рівні (пункт 110) [14]. Для того, щоб підпадати під дію цього права, особа повинна бути «мотивована серйозним і непереборним конфліктом між обов'язком служити в армії і своєю совістю або своїми глибоко і щиро сповідуваними релігійними або іншими переконаннями» [14] і має бути наявним тверде, незмінне і щире несприйняття участі у війні в будь-якій формі або носіння зброї [15]. Визнання права на відмову за переконаннями надало державам можливість запровадити альтернативну цивільну службу «дійсно цивільного характеру», яка не є «стримуючою або каральною» [16], а також зобов'язання держави створити «ефективну та доступну процедуру» визначення статусу особи, яка відмовляється нести військову службу за переконаннями (далі – відмовника), у тому числі забезпечити ухвалення рішень достатньо незалежним органом [17; 18; 19].

Загалом, у своїй практиці Європейський суд оцінює, чи підпадає заявник під визначення відмовника; чи існують альтернативи, що ефективно вирішують проблеми відмовників, у тому числі альтернативна служба, що не має характеру покарання; і чи має різне поводження або покарання відмовників законну мету, розумне обґрунтування, а також чи є воно пропорційним і необхідним у демократичному суспільстві. Зазначені аспекти оцінюються з урахуванням того, чи забезпечують закони, що застосовуються, справедливий баланс між інтересами держави і правами людини. Суд також вивчив питання наявності належних правових норм, що застосовуються, пояснивши, чому судова практика з цього питання традиційно розглядається в поєднанні зі статтею 14 про недискримінацію [20; 21; 22; 23; 24].

Рада з прав людини ООН, посилаючись на всі відповідні попередні резолюції та рішення, зокрема на рішення 2/102 Ради з прав людини від 6 жовтня 2006 року та резолюції Комісії з прав людини 2004/35 від 19 квітня 2004 року та 1998/77 від 22 квітня 1998 року, в яких Комісія визнала право кожної особи на відмову від несення військової служби з міркувань совісті як законне здійснення права на свободу думки, совісті і релігії, закріпленого у статті 18 Загальної декларації прав людини і у статті 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і в Зауваженні загального порядку № 22 (1993) Комітету з прав людини, закликає всі держави і надалі, в міру необхідності, проводити перегляд свого законодавства, політики і практики щодо відмови від військової служби з міркувань совісті, зокрема розглядаючи, серед іншого, можливість запровадження альтернативи військовій службі у світлі цієї резолюції [25].

Держави, що визнають право на відмову від військової служби за релігійними або іншими переконаннями, зазвичай передбачають альтернативну невійськову службу при іншому державному відомстві – наприклад, у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення або освіти [26, с. 2].

А тому, саме за допомогою імплементації міжнародно-правові норми про права людини втілюються в національному законодавстві, що є ознакою будь-якої демократичної держави, яка не тільки закріплює вказані права в Основному законі, але повинна створити механізми для дотримання їх на практиці.

Це положення має важливе значення для нашої держави, яка проголосила себе правовою державою де не тільки повинні домінувати справедливі закони у яких має втілюватись верховенство права та забезпечуватись права і свободи людини, але й гарантуватись принцип недопустимості звуження існуючих прав і свобод людини та відповідальності влади перед людиною.

Конституція України ухвалена 1996 року, проголосила пріоритет людини, її прав і свобод стосовно інших соціальних цінностей.

Основні права і свободи людини і громадянина - це насамперед конституційні права, які можна визначити як гарантовані державою і закріплені в Конституції можливості вчиняти ті чи інші дії, обирати вид і міру поведінки, користуватися наданими політичними, соціальними і духовними благами для задоволення своїх інтересів і потреб. Таке визначення склалося в науці державного права, а запропоноване формулювання є результатом аналізу визначень, висловлених різними авторами [27; 28].

Також, основні права людини – гарантована законом міра свободи (можливості) особистості, яка у відповідності з досягнутим рівнем розвитку суспільства здатна забезпечити її існування і розвиток та закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх людей. Ознаками основних прав людини є: 1) можливості (свободи) людини діяти певним чином або утриматися від певних дій, спрямовані на задоволення потреб, без яких вона не здатна нормально існувати і розвиватися; 2) можливості, які мають правовий характер, оскільки закріплені в правових актах, які утворені в межах держави та на міжнародному рівні. При цьому, негативні права вважаються основоположними і абсолютними. Вони з'явилися раніше інших прав і розвивалися як група прав на незалежність громадян від влади (свобода віросповідання, свобода совісті, право на винахід, на недоторканість власності, свобода думки, свобода слова...). Ці права мають назву “права свободи”, “права громадянських свобод”, “громадянські права і свободи” [29, с. 4].

У «Великій українській енциклопедії» під альтернативною службою розуміється, служба, запроваджена для виконання обов'язку перед суспільством для осіб, що відмовляються від проходження строкової військової служби з релігійних, політичних, моральних, етичних переконань, за станом здоров'я тощо [30].

У низці вітчизняних нормативно-правових актів визначені юридичні засоби реалізації, охорони і захисту свободи вибору світогляду та віросповідання, а також окремих її елементів (можливостей), зокрема таких, як право на альтернативну (невійськову) службу [31; 32].

Цілий ряд фундаментальних положень щодо правового захисту релігійної свободи знайшли своє відображення у деяких інших законах і підзаконних нормативних актах нашої держави, що сприяє більш ширшому її втіленню. Система національного законодавства у сфері здійснення релігійних прав та забезпечення свобод у приватноправовій сфері складається з наступних правових актів: Цивільного кодексу України; Цивільно-процесуального кодексу України; законів «Про альтернативну (невійськову) службу»; «Про освіту», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» тощо [36, с. 20–23].

В Основному Законі України стверджується, що якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, то виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою (частина 4 статті 35), при цьому право на життя та здоров'я, недоторканність і безпека людини визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (стаття 3) [34].

Аналізуючи конституційну норму (частина 4 статті 35) Є. Григоренко акцентує на тому, що є не зрозумілою юридична природа альтернативної служби, у зв'язку з чим зауважує він, її у переважній більшості розуміють саме як право на альтернативну службу. Оскільки право – це міра можливої поведінки, а отже, громадянин реалізує його за власним бажанням, то у нього як відзначає дослідник, є можливість вибору – не тільки реалізувати чи не реалізувати це право, а також у будь-який час після початку відмовитися від подальшої його реалізації. Саме таке розуміння альтернативної служби вважає вчений, призвело до того, що Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу», розглядає її теж як право [37, с. 257-258].

Спеціальна юридична література містить різні визначення прав людини: 1) права людини – це певним чином внормована її свобода; 2) права людини – це певні її потреби або інтереси; 3) права людини – це її вимоги щодо надання певних пільг, скеровані суспільству, державі, законодавству; 4) права людини – це певний тип (форма існування, спосіб вияву) моралі [38, с. 5].

Досліджуючи поняття та сутність прав людини І. Щербай класифікує права людини, а саме: а) природні права людини (це ті права, які надаються людині від народження, надані Богом і супроводжують людину аж до самої смерті); б) фізичні права людини (це ті права, які задовольняють матеріальні, духовні та інші потреби людини); в) особисті права людини (це ті права, які захищають права, свободи й інтереси громадянина) [39, с. 639-640].

А. Колодій та А. Олійник виділяють фізичні й особисті права. Фізичні права – це можливості людей, що описують їхнє фізичне і біологічне існування, задоволення матеріальних, духовних та деяких інших потреб, а особисті права – це можливості людини і громадянина щодо захисту своїх прав, свобод і законних інтересів [40, с. 167]. О. Зайчук та Н. Оніщенко ототожнюють терміни особисті і громадянські права. На їхню думку, особисті (громадянські) права – це людські можливості, що забезпечують її фізичну та морально-психологічну індивідуальність. Вони слугують запорукою індивідуальної автономності і свободи, засобом захисту суб'єктів від тиранії з боку держави та інших людей. Це природні права людини, що визнаються та закріплюються державою, гарантують їй певний рівень свободи і надають реальну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантують невтручання в особисте життя [41, с. 184].

З погляду класифікації прав особистості право на заміну військової служби альтернативною цивільною службою необхідно відносити до числа особистих прав людини [42; 43; 44].

Комітет з прав людини ООН вказуючи на підстави для відмови від військової служби з релігійно-етичних мотивів, підкреслює, що такі мотиви повинні застосовуватись без будь-якої дискримінації за всіма віросповіданнями й іншими переконаннями, а відтак будь-яка альтернативна служба для осіб, які відмовилися від військової служби з релігійно-етичних мотивів, повинна здійснюватись без жодної дискримінації [45].

Тобто, Комітет з прав людини ООН чітко дає зрозуміти, що право на відмову від військової служби за переконаннями є особистим правом, відмінним від права, яке може здійснюватися лише на підставі приналежності до будь-якої конкретної релігійної групи.

Більшість учених виокремлюють як визначальні критерії зазначених прав такі сутнісні властивості, як гарантування індивідуальної свободи, тобто можливості безперешкодного вибору різних варіантів поведінки громадянина у сфері суспільних відносин, побуту, приватного життя, а також сприяння якнайкращому прояву духовних інтересів, здібностей, прагнень особистості [43, с. 37].

Таким чином, ядро правового інституту альтернативної цивільної служби складають як норми міжнародного права так і конституційні норми, що визначають право громадянина на заміну військової служби альтернативною цивільною службою.

Так, у Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань, ухваленій Резолюцією 36/55 Генеральної Асамблеї ООН у 1981 р., стверджується, що релігія або переконання є для кожного, хто їх дотримується, одним з основних елементів його розуміння життя та що свободи релігії чи переконань слід повністю дотримуватися і гарантувати [46].

Висновки. Право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою є гарантована законом можливість, яка спрямована на задоволення релігійних переконань громадянина. Тобто, право громадянина вірити, мислити і діяти згідно зі своєю релігією, мотивує його поведінку (почуття, емоції, волю), що ґрунтується на релігії, яка визначає його ставлення до відстоювання свого заперечення проходити військову службу з огляду на свої релігійні переконання та заміни такої на проходження цивільної служби, без забезпечення якої він буде позбавлений вільної можливості нормально існувати і розвиватися, за умови дотримання ним законності та правопорядку.

Право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою розглядаються у міжнародному та національному законодавстві як основне право людини, джерелом якого є свобода думки, совісті і релігії. Воно надає будь-якій особі право на звільнення від обов'язкової військової служби, якщо вона не може бути узгоджена з релігією або переконаннями цієї особи. Таке право покликане сприяти реалізації громадянином свободи думки, совісті та свободи віросповідання. Під таким правом розуміється, як дозволене й гарантоване законами держави право громадян відповідно до своїх переконань і ставлення до релігії проходити замість військової служби цивільну службу, не пов'язану з носінням і застосуванням зброї.

Право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою є конституційним правом, яке є гарантоване державою та закріплена в Конституції можливість, обирати цивільну службу взамін військової служби, через свої переконання. Таке право відноситься до системи міжнародного та національного законодавства у сфері здійснення релігійних прав та забезпечення свобод. Воно покликане забезпечити автономність громадянина від державної влади, яка надасть йому спроможність належним чином реалізувати такі свої права людини як свобода думки, свобода совісті та віросповідання задля задоволення своїх інтересів і потреб, які є основоположними та абсолютними правами, що становлять основу будь-якої демократичної та правової держави.

Право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою відноситься до особистих прав та є складовим елементом правового статусу людини і громадянина, що отримало правове закріплення в демократичному суспільстві. Таке право громадянина є одним із найважливіших компонентів конституційного (базового) статусу особи, який об'єднує не тільки конституційні права, свободи та їхні гарантії, але й обов'язки закріплені в Основному законі країни. Зміст такого конституційного статусу становлять права й обов'язки, які представлені й гарантовані всім і кожному громадянину Основним законом в ході реалізації права на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою.

Сутність конституційного права громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою полягає в можливості громадянина не з примусу, а відповідно до його переконань обирати невійськову службу. Це право безпосередньо пов'язане з реалізацією свободи думки, совісті та свободи віросповідання, які належать до основних свобод людини в демократичній державі. Юридичне значення права на заміну військової служби альтернативною службою з погляду реалізації свободи думки, совісті та свободи віросповідання означає дозволене і гарантоване законами держави право громадян відповідно до своїх переконань і ставлення до релігії проходити замість військової служби цивільну службу, не пов'язану з носінням і застосуванням зброї.

Право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) цивільною, передбачене частиною 4 статті 35 Конституції України, є конституційним правом українських громадян, йому притаманні ті самі ознаки, що й іншим основним правам і свободам.

Право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою є суб'єктивним правом, яке реалізується у правовідносинах громадянина з державою, з моменту вимоги громадянина про заміну йому військової служби на цивільну (альтернативну) службу з огляду на його релігійні переконання. Оскільки, з огляду на Основний закон України, громадянин має право на заміну військової служби, якщо його релігійним переконанням суперечить несення такої.

Суб'єктом цього права є не будь-яка особа, а саме громадянин призовного віку, який з огляду на свої переконання відмовляється від проходження військової служби. За українським законодавством суб'єктами цього права є тільки члени діючих згідно закону релігійних громад, віровчення яких забороняє користування зброєю. За міжнародним законодавством суб'єктами цього права

є будь-який громадянин призовного віку, який відмовляється від військової служби з огляду на його не тільки його релігійні, але й етичні та політичні міркування. Тобто суб'єктом цього права визнається навіть та особа, яка не є послідовником якогось певного віровчення, а будь-який призовник, який дотримується поглядів, що перешкоджають йому брати участь у військовій службі.

За міжнародним законодавством суб'єктами права на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою є будь-яка людина, як та що призивається на військову службу, так і та яка вже проходить службу в тому числі і на професійній основі, чиї свідомі переконання в бажанні відмовитися від служби в армії сформувалися після її вступу до збройних сил. Це право, забезпечує пріоритет інтересів окремо взятого громадянина, які набувають завдяки його закріпленні в конституції, реальним гарантіям захисту та встановлює розумний і гуманний компроміс між вільним вираженням думки, свободою совісті, віросповідання, переконань і військовим обов'язком. Це право являється тим правовим інструментом, завдяки якому забезпечується баланс та компроміс інтересів громадянина та держави.

Важливість конституційного закріплення права громадянина на заміну військової альтернативною цивільною службою, визначається, насамперед, тим, що це право є об'єктом конституційного захисту. Тобто, право на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою є приписом конституційного рівня, який покликаний гарантувати та захищати це право разом з іншими основоположними правами і свободами людини, які у своїй сукупності являють собою серцевину конституційного ладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Commission on Human Rights resolution 1989/59. Conscientious objection to military service URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/E-CN_4-RES-1989-59.pdf.
2. The international Centre for the legal protection of human rights. – London, Lemited Kingdom, 1996. 157 p.
3. Громовчук М.В., Белов Д.М. Релігія та право: теоретико-методологічні засади співвідношення. Аналітично-порівняльне право. № 2. 2022. С. 44–52.
4. The right to conscientious objection to military service. Doc. 6752, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, Rapporteur: Mr Rodotà, Italy, Independent Left. URL: <https://rm.coe.int/09000016809762e4>.
5. Защита основного права человека право на отказ от воинской службы по убеждениям советских в Европе. Международная амнистия. МА: VH 01/02/D7, LONDON WCIX 8DJ, UNITED KINGDOM 1997. 77 с. URL: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/EUR010021997RUSSIAN.pdf>.
6. Рекомендація (1987) R 8 про відмову від обов'язкової військової служби з міркувань совісті, прийнята Радою міністрів Ради Європи 9 квітня 1987 р. на 406-му засіданні заступників міністрів, URL: <http://cm.coe.int/stat/E/Public/1987/1987r8.htm>.
7. Резолюція Комісії ООН з прав людини 1998/77. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/E-CN_4-RES-1998-77.pdf.
8. Резолюція Комісії з прав людини 2002/45. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/E-CN_4-RES-2002-45.pdf.
9. Отказ от военной службы по убеждениям. HR/PUB/12/1 Нью-Йорк и Женева, 2012 год. 88 с.
10. Права людини: Компендіум Стандартів, Передових Практик та Рекомендацій. Organization for Security and Co-operation in Europe. 13 вересня 2024. – 326 с. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/576219>, с. 121.
11. Guidelines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief. Organization for Security and Co-operation in Europe. 28 September 2004. – 71 с. URL: <https://www.osce.org/odihr/13993?download=true%20>.
12. Комітет з прав людини ООН. Повідомлення № 1593-1603/2007. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhslPWnUpp4BdB1noqT%2BdRusWojgc4Gxtc4OYOSePcQhkYfdLcNtcsKARufGfBtx3mbtYFcnJP5GtP3hcWe4wtre2y%2B%2FzkOB9DFAwEwsD17IT9xB7YduCb2VsZvKOi7DCTcf5OWsHvMozl%2BISZXXhhWx8U%3D>.

13. Комітет з прав людини ООН. Повідомлення № 1642–1741/2007. Погляди прийняті 24 березня 2011 року.
14. Європейський суд з прав людини. Справа «Баятян проти Вірменії» (23459/03), 07.07.2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105611>.
15. Європейський суд з прав людини. Справа «Енвер Айдемір проти Туреччини» (26012/11). 07.09.2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163456>.
16. Європейський суд з прав людини. Справа «Адян та інші проти Вірменії» (75604/11), 12.10.2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177429>.
17. Європейський суд з прав людини. Справа «Савда проти Туреччини» (42730/05), 12.09.2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111414>.
18. Європейський суд з прав людини. Справа «Папавасілакіс проти Греції» (66899/14), 15.09.2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166850>.
19. Європейський суд з прав людини. Справа «Дягілев проти Росії» (49972/16). 07.09.2020. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201649>.
20. Європейський суд з прав людини. «N. проти Швеції» (10410/83), 11.10.1984. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-74737>.
21. Європейський суд з прав людини. «Пітерс проти Netherlands» (21132/93), 06.04.1994. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1835>.
22. Європейський суд з прав людини. Справа «Тліменос проти Греції» (34369/97), 06.04.2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58561>.
23. Європейський суд з прав людини. Справа «Феті Демірташ проти Туреччини» (5260/07), 17.04.2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108617>.
24. Європейський суд з прав людини. Справа «Савда проти Туреччини» (42730/05), 12.09.2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111414>.
25. A/HRC/RES/20/2. Conscientious objection to military service. Human Rights Council. 16 July 2012 20th session. URL: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/20/2.
26. Права человека в вооруженных силах: Свод стандартов, хорошей практики и рекомендаций - Защита прав человека военнослужащих на национальном уровне. Organization for Security and Co-operation in Europe. 4 марта 2021. – 322 с. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/507065>.
27. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР., 1985 г. 175 с.
28. Масленников В.А. Конституционные права и обязанности граждан СССР., 1979 г. 128 с.
29. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Основні права людини. Ужгород, 2003. 66 с.
30. Альтернативна служба / Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Альтернативна_служба.
31. Про освіту: Закон України в редакції 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
32. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України в редакції 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>.
33. Кривенко Ю. Законодавчі гарантії здійснення релігійних прав та свобод. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 20–23.
34. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4331>(дата звернення: 24.11.2024).
35. Права людини в Україні – 2016. Доповідь правозахисних організацій / За ред.: А.П. Бущенко, О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харків 2017. 315 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Prava-2016-povna-versiya.pdf>.
36. Кривенко Ю. Законодавчі гарантії здійснення релігійних прав та свобод. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 20–23.
37. Права людини в Україні – 2016. Доповідь правозахисних організацій / За ред.: А.П. Бущенко, О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харків 2017. 315 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Prava-2016-povna-versiya.pdf>.

38. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
39. Щербай І. Поняття та сутність прав людини. Аналітичне-порівняльне правознавство / редкол.: Ю.М. Бисага (голов. ред.), В.В. Заборовський, Д.М. Белов, С.Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2023. № 1. С. 636–640. Бібліогр.: с. 640 (14 назв). URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278803/273454>.
40. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 332 с.
41. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
42. Ключков В.В. Релігія, государство, право. М., 1978. 287 с.
43. Розенбаум Ю.А. Советское государство и церковь. М., 1985. 174 с.
44. Гаевая Н.П. Советское законодательство о свободе совести: вопросы теории и практики применения. Дис канд. юрид. наук. Киев, 1985.
45. Сообщение № 402/1990, Х. Бринкхоф против Нидерландов (соображения приняты 27 июля 1993 года). Документы Организации Объединенных Наций, Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи, А/48/40 (том II). стр. 121, пункт 9.3.
46. Декларация о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии или убеждений Принята резолюцией 36/55 Генеральной Ассамблеи от 25 ноября 1981 года URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/relintol.shtml.
47. Громовчук М.В., Белов Д.М. Релігія та право: співвідношення в умовах війни. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 71(3). 2022. С. 55–65.